

سپیدان

مژگان ثابت قدم، آیت الله حسینی

حمید صوفی

شهرستان سپیدان در باختر استان فارس واقع شده است. سپیدان از شمال و خاور به شهرستان مرودشت، از جنوب به شهرستان شیراز، از جنوب باختری و باختر به شهرستان ممسنی و از شمال باختری به استان کهگیلویه و بویر احمد محدود می شود. در این گفتار به بررسی بخشی از میراث پزشکی سنتی این منطقه می پردازیم.

بیماری های جسمی

سر درد را با مصرف جوشانده فلفل، زردچوبه و دارچین را درمان می کردند. در روستای ملیان تیغ می زدند تا درد برطرف شود. در روستای بانس کوبیده برگ سیب را مثل حنا خیسانده و به سر می گذاشتند.

سرماخوردگی برای برطرف کردن سرماخوردگی در همه مناطق بررسی شده از جوشانده و مرزنجوش، سه پستان، گل گاوزبان، چهار تخمه، عناب استفاده می کردند. اهالی منطقه مارگون زهره مار را نیز برای درمان سرماخوردگی مناسب می دانستند.

کمر درد و یا پادرد برای درمان دردهای عضلانی پا و کمر از جوشانده آویشن کوهی، کلاتین، اولیله (owlile)، استخودوس، زیره و اوشوم و کالمه استفاده می کردند. در روستای چشمه زیتون عسل را با دو شاب انگور مخلوط کرده و صبح ناشتا مقداری از آن را می خوردند. در روستای بانس زهر گراز را نیز برای برطرف کردن درد مناسب می دانستند. در ضمن در منطقه رودبال خوردن حلوی زیرتو و قرص کمر را نافع می دانستند.

سرفه برای برطرف شدن سرفه مقداری مرمروشک (marmarešk) را در شیر می جوشانند و صبح ناشتا می خوردند و یا مقداری ابلیمو را در آب جوش ریخته و مصرف می کردند در ضمن در روستای جوزکنگری چشمه ای وجود دارد که آب آن چشمه برای برطرف کردن سرفه مناسب است.

دل درد را با مصرف جوشانده سرزرد (برنجاس) و زیتون درمان می‌کردند. در روستای بانس کمه (kome) گیاهی شبیه به شوید، را داغ می‌کردند و روی شکم می‌گذاشتند. در ضمن جوشانده آویشن، بریزه، انگوزه کوهی، و ریشه مک را نیز مناسب می‌دانستند. در برخی از مناطق شکم‌بره را می‌شویند پرز آن را می‌گیرند و سرخ کرده آن را می‌خورند.

یرقان برای برطرف کردن یرقان برگ درخت بید را جوشانده و شخص را با آب آن حمام می‌دادند. پوست میش را می‌شکافتند و شخص بیمار را درون پوست قرار می‌دهند. مهره زنگیون، که مهره زردرنگی است، را می‌سایند و به همراه آب به بیمار می‌دهند. در ضمن خوردن عرق شاه‌تره، هندوانه، خاکشیر و ماش را برای این بیماری مناسب می‌دانستند.

چشم درد برای برطرف کردن درد چشم چشمیزه (češmize) را با قند یا نبات می‌کوبند و داخل چشم می‌ریزند. بنگو (bangu) و مامیرو (mamiru) را تمیز می‌شویند و داخل چشم می‌ریزند و معتقدند با این کار خار چشم کشیده می‌شود. در روستای ملیان چشمیزه را با چهل گیاه در روز چهارشنبه‌سوری می‌کوبند و روی چشم می‌گذارند. در روستای بانس زبان را داخل چشم شخصی تاب می‌دهند تا هر جسم خارجی از داخل آن بیرون بیاید.

دمل یا کورک به این بیماری در روستای ریگون (ریگان) سیوک (sivak) می‌گویند برای درمان آن برگ بارهنگ برگ توله، قیطرون را می‌کوبند و روی موضع درد قرار می‌داند. در روستای رودبال زهره گاو را با گنجه (gonje) قاطی کرده و روی آن می‌گذاشتند. در برخی از مناطق دور تا دور موضع را خمیر قرار می‌دادند و روغن داغ روی آن می‌ریختند با این کار دانه از بین می‌رفت.
- در روستای بانس مقداری گریس روی موضع قرار می‌دهند و یا پوست تخم‌مرغ را با گیجه مخلوط می‌کنند و روی آن می‌گذارند.

گوش درد جهت برطرف کردن درد گوش مقداری از شیرزنی را که دختر زاییده در گوش می‌چکانند و یا مقداری بریزه را با شیر مخلوط کرده در گوش می‌ریختند در برخی مناطق روغن نباتی را داغ می‌کنند و داخل گوش می‌چکانند. در روستای ملیان پر پشت گنجشک را می‌کوبند و داخل گوش قرار می‌دهند تا اگر عفونتی وجود دارد کشیده شود.

دندان درد جهت برطرف کردن درد دندان مقدار بریزه کوهی همراه با سقز را درون دندان خراب قرار می‌دادند. همچنین زاغ و موم غسل را نیز برای این بیماری نافع می‌دانستند. در صورتی که دندان شخصی کرم خورده باشد برای بیرون آوردن کرم کاسه آبی را زیر دهانش می‌گرفتند با دست بر گردن او می‌کوبیدند به این ترتیب کرم از دهانش بیرون می‌افتاد.

درد کلیه برای برطرف کردن بیماری کلیه مقداری نبات را با چینه‌دان کبک می‌کوبیدند و بر پهلوی بیمار قرار می‌دادند و یا از جوشانده بکلو (bakalu) و کاکل ذرت استفاده می‌کردند.

اسهال برای درمان از جوشانده پودون (podon) کوهی، نبات، برنجاس، و هلیه استفاده می‌کردند و یا چای غلیظ و زرده تخم‌مرغ را برای بهبودی می‌خوردند. در روستای رودبال ریشه بل را با زیره و پودون کوهی آسیاب کرده و به شخص می‌خوراندند.

یبوست جهت برطرف شدن این بیماری از جوشانده رباتربک و خاکشیر استفاده می‌کنند. در ضمن با روغن حیوانی شکم بچه را مالش می‌دهند و فشار می‌دهند تا بهبود یابد. بریزه را می‌جوشانند و آبش را به شخص می‌دهند.

فشارخون کسی که دچار فشار خون است نباید گرمی بخورد، برای درمان این بیماری خاکشیر را مناسب می‌دانند. همچنین تخم ریحون، گل گاوزبان، و لیموعمانی را می‌جوشانند و به شخص بیمار می‌دهند.

ماش پدیدار شدن لکه‌های سیاه و کبودی را روی بدن ماش می‌گویند. برای برطرف شدن این بیماری بن تهله (bon tahle) و هلیله را می‌جوشانند و به شخص می‌دادند.

استفراغ برای برطرف شدن این بیماری سرزرد را با گل گاوزبان می‌جوشانند و مصرف می‌کردند و یا اینکه خاکشیر را در آبغوره می‌ریختند و می‌خوردند.

خون‌ریزی بینی جهت برطرف کردن خون‌ریزی بینی مقداری یخ روی سر شخص می‌گذاشتند تا خون‌ریزی بند بیاید و یا اینکه پوست تخم‌مرغ را می‌سوزانند و به صورت پودر در آورده داخل بینی قرار می‌دادند. در روستای بانس آب یونجه یا مقداری ادرار میش داخل بینی می‌ریزند.

اوربون در شهر اردکان به این بیماری تلنگوشک (talangošak) می‌گویند. برای برطرف شدن این بیماری یک هفته بیمار را می‌خوابانند و شیر به او می‌دادند، در روستای رودبال مقداری به خاکشیر به بچه می‌دهند.

انواع داروهای گیاهی و خواص گیاهی

اوشوم گرو (اوشوم گرم) (owšom garow): از این دارو برای درمان دل‌درد استفاده می‌شود.

برنجاس (berenjās): از این دارو برای درمان ترش کردن معده و چربی خون استفاده می‌شود.

اوشوم موری، اوشوم موری (owšom mori): این دارو برای درمان دل‌درد و اعصاب مناسب است.

هپله (halpe): این داروی گیاهی برای چربی خون نافع است. سوزاندن آن برای دفع عفونت مناسب است.

اوشم ملچه (maluč): این دارو برای دل‌پیچه مناسب است.

راجونه (rajone): با قند برای استفراغ و دل‌در مناسب است.

گل نگین برای دل‌درد مناسب است.

گل‌گا برای سرماخوردگی مناسب است.

مارزنجوش (marznjoš): برای سرماخوردگی و سرفه مناسب است.

انگوزه کوهی برای درمان درد معده مناسب است.

پیدون (pidun): این دارو برای درمان اسهال مناسب است.

خاکشیر را برای درمان تب و گرمزدگی استفاده می کنند.

بریزه برای درمان اسهال استفاده می شود.

سرزردک برای درمان انگل استفاده می کنند.

چشمزه برای درمان چشم درد استفاده می شود.

مامیرو در درمان بیماری چشم استفاده می شود.

ربا تریک جوشانده برای درمان یبوست استفاده می شود.

بکلو جوشانده برای درد کلیه استفاده می شود.

برگ توله کوبیده برای درمان دمل استفاده می شود.

مرمرشک برای سرماخوردگی استفاده می شود.

درمه برای درمان معده درد استفاده می شود.

پرسیاوشون برای سرماخوردگی استفاده می شود.

ریشه محک برای درمان درد پا و گرفتگی استفاده می شود.

باسکون برای درمان درد پا و باد استفاده می شود.

اولبلو برای درمان باد و کمردرد استفاده می شود.

داروهای غیر گیاهی

زهره گرگ برای برطرف کردن ترس استفاده می شود.

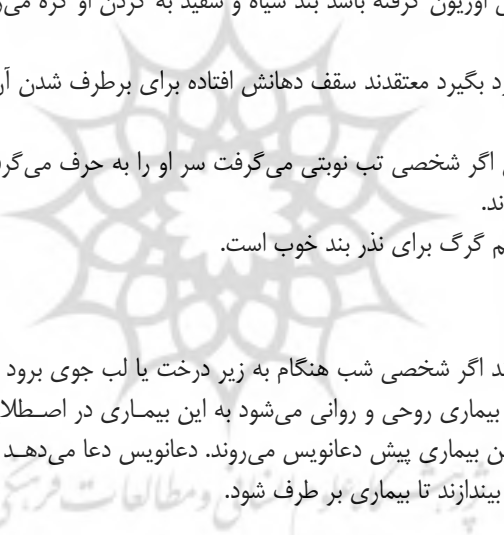
زهره گفتار برای برطرف کردن زخم و درد عضلات استفاده می شود.

زهره روباه برای برطرف کردن نیش مار و یا ماساژ دادن برای دردهای عضلانی استفاده می شود.

زهره آهو برای کوبیدن خال استفاده می شود.

پوست چینه دان کوک (kowk)، کبک را می ساینند و با نبات مخلوط می کنند. این دارو برای رفع کلیه درد مناسب است.

زهره گراز برای برطرف کردن دردهای عضلانی استفاده می شود.

موم عسل جهت برطرف کردن درد دندان استفاده می‌شود.

زهره گاو جهت برطرف کردن و از بین بردن دمل و کورک استفاده می‌شود.

پشم گوسفند برای برطرف کردن خونریزی استفاده می‌کنند.

جگر گرگ را خشک کرده در دمای گرم می‌ریزند.

پوست تخم‌مرغ جهت برطرف کردن دمل پوست تخم‌مرغ را می‌سایند و روی دمل می‌ریزند.

نمد برای برطرف کردن دردهای شکستگی و کوفتگی روی موضع بسته می‌شود.

اعتقادات و باورها در طب سنتی

در روستای رودبال کسی اوریون گرفته باشد بند سیاه و سفید به گردن او گره می‌زنند و هفت بار آن بند را می‌برند.

- اگر بچه‌ای گلودرد بگیرد معتقدند سقف دهانش افتاده برای برطرف شدن آن گوش بچه را چند بار گرفته و می‌کشند.

- در روستای بانس اگر شخصی تب نوبتی می‌گرفت سر او را به حرف می‌گرفتند و شخص دیگری سعی می‌کرد او را بترساند.

- زهره گرگ و پشم گرگ برای نذر بند خوب است.

بیماری روحی

اهالی این منطقه معتقدند اگر شخصی شب هنگام به زیر درخت یا لب جوی برود اجنه به او ضرر وارد می‌کنند و شخص دچار بیماری روحی و روانی می‌شود به این بیماری در اصطلاح محلی کلو (kalu) می‌گویند برای درمان این بیماری پیش‌دعانویس می‌روند. دعانویس دعا می‌دهد که یا آن را به بازو ببندند و یا اینکه در آب بیندازند تا بیماری بر طرف شود.

جراحات

برای برطرف کردن زخم و جراحات در روستای چشمه زیتون مقداری پشم گوسفند را می‌سوزانند و همراه با مقداری زردچوبه روی زخم می‌گذارند. در منطقه هرایجان مقداری شیره را با آرد مخلوط می‌کنند و روی موضع می‌گذارند یا مدفوع مرغ را همراه با خاکستر می‌کوبند و روی آن می‌گذارند. در روستای بانس مقداری ادراک بچه روی زخم می‌ریزند. در روستای ریگان در صورتی که ناحیه‌ای دچار بریدگی شود مقداری قند را ساییده روی آن می‌ریزند و یا اینکه پارچه را می‌سوزانند و آن را روی زخم می‌ریزند.

کوفتگی اگر در حادثه‌ای قسمتی از بدن دچار کوفتگی شود برای درمان آن شاخ گوسفند را با چوب درخت ارجن می‌سوزانند و روی کوفتگی می‌چسبانند. بریزه که صمغ درخت است. گرم کرده و روی آن می‌گذارند. در روستای ملیان آرد گندم را با تخم‌مرغ قاطی می‌کنند همراه با مومیایی روی موضع قرار

می‌دادند. مقداری برنجاس را همراه با زردچوبه و روغن حیوانی و یا دنبه قاطی می‌کنند و موضع را با آن مالش می‌دهند.

در رفتگی اگر قسمتی از بدن دچار در رفتگی شود شخصی را پیش بی‌تال یا اوستا می‌برند تا موضع را جا بیندازند پس از جا انداختن مانند کوفتگی آن را درمان می‌کردند.

شکستگی امروزه اگر قسمتی از بدن دچار شکستگی شود اهالی منطقه به مراکز درمانی مراجعه می‌کنند ولیکن کسانی هم هستند که به بی‌تال معروف‌اند و مردم آن‌ها را قبول دارند. فرد شکسته‌بند با مهارت عضو آسیب‌دیده را سر جای خود قرار می‌دهد سپس با چند تکه چوب نازک آن را می‌بندند و لابه‌لای آن را پشم و پنبه می‌پوشانند بعد از باز کردن آن با مقداری روغن خوب آن را ماساژ می‌دهند در روستای رودبال برای شکستگی با کهنه و نمک آن را می‌بندند.

مارگزیدگی برای درمان مارگزیدگی ابتدا موضع مارگزیده را محکم می‌بستند سپس آن را تیغ می‌زدند و روی آن را با برگ انجیر می‌پوشانند. گاهی مواقع شخصی را در تاب هیلو (hilo) قرار می‌دادند و آن قدر او را تکان می‌دهند تا استفراغ کند و همه زهر از دهانش خارج شود.

در روستای چشمه زیتون برای درمان مارگزیدگی از زهره روباه استفاده می‌کردند و یا اینکه شیر و صابون به شخصی می‌خوراندند. در ضمن جای مارگزیده را داخل پوست حیوان قرار می‌دادند.

عقرب‌گزیدگی برای درمان نیش عقرب مقداری تریاک روی آن قرار می‌دادند و یا مقداری گل داغ را با آب مخلوط کرده روی آن می‌گذاشتند. در شهر سپیدان کبریت را آتش می‌زدند و روی محل عقرب‌گزیده قرار می‌دادند.

زنبور‌گزیدگی برای درمان نیش زنبور از سنگ داغ استفاده می‌کنند، سنگ را داغ کرده و روی موضع زنبور‌زدگی قرار می‌دادند در مواردی در جای نیش زنبور سرکه و آبلیمو می‌ریختند.

گازگرفتگی حیوانات

در صورتی که حیوانی وحشی بدن را گاز می‌گرفت. لوبیا را دو قسمت می‌کردند و روی محل گازگرفتگی قرار می‌دادند.

افرادى که به امور مختلف می‌پرداختند

ماما (mamā) کسی که بچه را به دنیا می‌آورد.

شکسته‌بند کسی که به امور مربوط به شکستگی می‌پردازد.

دعانویس کسی که جهت برطرف کردن بیماری دعا می‌دهد.

سلمونی شخصی که هم وظیفه ختنه کردن را به عهده داشت و هم به آرایش سر و صورت افراد می‌پرداخت.

عطار کسی است که برای برطرف کردن بیماری داروی گیاهی می‌دهد.